

Смоков С. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри
кримінального процесу
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Десятник А. А.,
здобувач кафедри
кримінального процесу
Одеського державного університету
внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті розглядається проблема запровадження профілактичної діяльності під час досудового розслідування в рамках КПК України. Наводяться результати анкетування працівників слідчих підрозділів ОВС щодо окремих недоліків вказаної діяльності в рамках КПК України 1961 року та з їх урахуванням пропонується зміст статей, якими необхідно запровадити профілактичну діяльність у діючому КПК України.

Ключові слова: профілактична діяльність, причини злочину, умови, які сприяли вчиненню злочину.

В статті розглядається проблема впровадження профілактичної діяльності во время проведення досудебного расследования в рамках УПК Украины. Приводятся результаты анкетирования работников следственных подразделений ОВД по отдельным недостаткам указанной деятельности в рамках УПК Украины 1961 года и с их учетом предлагается содержание статей, которыми необходимо внедрить профилактическую деятельность в действующий УПК Украины.

Ключевые слова: профилактическая деятельность, причины преступления, условия, которые способствовали совершению преступления.

Прийнятий керівництвом держави курс на побудову демократичної, правової держави, відповідно до вимог ст. 1 Конституції України [1] проходить нелегкий шлях та наштовхується на окремі проблеми, які потребують свого вирішення, у тому числі проблеми здійснення досудового провадження.

З метою гармонізації національного кримінального процесуального законодавства із загальновизнаними світовими принципами судочинства було прийнято новий КПК України [2], у який внесено багато новел, що суттєво змінюють зміст кримінального процесу в частині розширення прав потерпілих, осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, інших учасників кримінального процесу, вдосконалення змісту та порядку проведення слідчих дій. Але окремі напрямки процесуальної діяльності потребують подальшого вдосконалення.

У вказаному КПК одним з невирішених питань є питання здійснення профілактичної діяльності в ході кримінального процесу. На жаль вказана діяльність невіправдано не внесена до нового КПК України під час його обговорення та прийняття Верховною Радою України. Актуальність профілактичної діяльності в теперішній час пояснюється тим, що криміногенна ситуація у країні залишається складною, що потребує від держави прийняття профілактичних заходів, у тому числі в ході кримінального провадження.

В радянський період розвитку науки кримінального процесу питаннями профілактики злочинів під час досудового розслідування займалися такі науковці як Л. М. Корнеєва, П. А. Лупінська, М. С. Строгович, В. Г. Танасевич, І. В. Тирічев та інші.

Вказана проблема в різні періоди висвітлена в роботах вчених України: Ю. М. Грошевого, А. Я. Дубинського, Л. М. Лобойка, М. М. Михеєнка, В. В. Молдована, В. Т. Нора, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, В. П. Шибіки та інших.

Але питання запровадження профілактичної діяльності залишається актуальним та потребує свого вирішення. Так, стаття 23 КПК України 1961 року передбачала, що при провадженні дізнання, попереднього слідства орган дізнання, слідчий, зобов'язані виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину. Згідно статті 23¹ вказаного КПК орган дізнання, слідчий, прокурор, встановивши причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, вносили у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов [3]. Відповідно вказаних статей КПК слідчі здійснювали профілактичну діяльність. В той же час ця діяльність в рамках попереднього КПК мала певні недоліки, які були проаналізовані в ході анкетувань працівників слідчого апарату органів внутрішніх справ, в період дії чинного КПК. Водночас була встановлена думка практичних працівників щодо запровадження інституту профілактичної діяльності в рамках діючого КПК, з урахуванням недоліків, що мали місце при діяльності в рамках КПК України 1961 року [3].

При запровадженні вказаного інституту постає питання співвідношення причин злочину та умов, які сприяли його вчиненню з предметом доказування. В зв'язку з цим можна зазначити, що в процесуальній літературі постійно точаться дискусії стосовно включення причин злочину та умов, які сприяли його вчиненню до предмету доказування. Наприклад, автори підручника з кримінального процесу під ред. Л. М. Корнеєвої, П. А. Лупінської, І. В. Тирічева вважають, що причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, входять до предмету доказування по кожній кримінальній справі [4, с. 250]. М. М. Михеєнко та В. П. Шибіко в коментарі до ст. 23 КПК України 1961 року також вказували, що «відповідно до ст. 23 КПК причини злочину та умови, які сприяли його вчиненню, входять до предмету до-

казування в кожній кримінальній справі» [5, с. 53]. Аналогічної думки дотримуються В. Т. Нор [6, с. 134–136], Л. Д. Удалова [7, с. 111].

Зазнали трансформації відношення А. В. Молдована щодо включення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину до предмету доказування в рамках КПК України 1961 року. Так, у 1999 році А. В. Молдован зазначив, що вказані обставини підлягають доказуванню [8, с. 58–59], але у наступних працях змінив свою думку на протилежну [9, с. 91–92], [10, с. 91–92].

Необхідно зазначити, що у ст. 64 КПК України 1961 року «Обставини, що підлягають доказуванню в кримінальній справі», причини і умови, які сприяли вчиненню злочину напряду не вказані як обставини, що підлягають доказуванню. При цьому стаття 23 цього КПК зазначені причини і умови зобов'язувала лише виявляти [3].

Важливою для проблеми, що розглядається, є думка М. С. Строговича, який акцентує увагу на тому, що «спочатку мають бути доказаними всі факти, з яких складається кримінально каране діяння, яке містить об'єктивні та суб'єктивні елементи складу злочину. Ці факти у сукупності створюють те, що називають головним фактом... Все, що входить до складу предмету доказування, має суттєве значення для справи і повинно бути доказано з абсолютною достовірністю та безсумнівністю [11, с. 363–365].

Щодо включення до предмету доказування причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, М. С. Строгович зауважував: «По-перше, не у всіх справах слідчим та судом ці обставини можуть бути з'ясовані в усіх деталях, і робота з подальшого їх з'ясування може тривати у відповідних господарських, адміністративних та інших організаціях на основі повідомлення слідчого, прокурора та суду... По-друге, ми не включаємо ці обставини в головний факт тому, що всі елементи головного факту повинні увійти у зміст обвинувального висновку

та вироку, тоді як з приводу обставин, які сприяли вчиненню злочину, слідчий робить подання, а суд виносить ухвалу» [11, с. 368]. Тобто М. С. Строгович причини та умови, які сприяли вчиненню злочину до предмету доказування, елементи якого належало доказати по кожній кримінальній справі, не відносить, з чим ми погоджуємося.

У зв'язку з вищевикладеним, В. М. Тертишник вірно зазначив, що у визначенні предмету доказування є неприпустимими як невинуваті обмеження складових елементів, так й їх надмірне розширення, яке може зумовити безпідставне затягування розслідування та розв'язання кримінальної справи по суті [12, с. 278]. На нашу думку, окремі автори до предмету доказування відносили не тільки обставини, які напряду зазначені у КПК, як такі, що підлягають обов'язковому доказуванню, а також інші обставини, у тому числі причини та умови вчинення злочинів, останні згідно КПК України 1961 року підлягали лише встановленню. Так, А. Форостяний вважає, що причини й умови, які сприяли вчиненню злочину, повинні бути включені до предмету доказування із застереженням, що вказані причини та умови доводяться лише за наявності такої можливості. Не в кожній кримінальній справі ці обставини можуть бути доведені [13, с. 130–132]. Л. М. Лобойко розрізняє елементи доказування, до одного з яких він відносить кримінологічний елемент предмету доказування, що включає в себе причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, які можуть існувати і на момент провадження [14, с. 123].

Повертаючись до питання здійснення профілактичної діяльності під час досудового провадження в рамках чинного КПК, необхідно вказати, що науковці відмічають відсутність регламентації вказаної діяльності у новому КПК України, як недолік. Так, В. П. Шибіко вважає необхідним доповнити перелік обставин, які підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 91 КПК України) пунктом «при-

чини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення», а також доповнити КПК окремими статтями, які б містили обов'язок прокурора і суду у разі встановлення під час кримінального провадження причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, вносити у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі відповідно подання, окрему ухвалу про вжиття заходів для усунення цих причин та умов з повідомленням прокурора, суду у місячний строк про вжиті заходи [15, с. 107–109].

На нашу думку причини кримінальних правопорушень, та умови, які сприяли їх вчиненню, не доцільно включати до переліку обставин, визначених у ст. 91 КПК України, як це пропонує В.П. Шибіко, так як обставини, визначені у ст. 91 КПК України підлягають обов'язковому доказуванню. Причини ж та умови вчинення кримінального правопорушення підлягають лише виявленню та встановленню.

До них необхідно віднести наступні взаємодіючі обставини:

– негативні морально-психологічні властивості особистості, які включають в себе соціальний блок, куди входить антигромадська установка особистості (є суб'єктивною та специфічною причиною злочину) та психологічний блок, що включає психологічні властивості особистості (наявність чи відсутність психічного розладу, його ступінь, темперамент, інтелект та інші). При цьому виявлені негативні морально-психологічні якості, можуть мати вірогідний характер та їх доказування у повному обсязі ускладнено, так як вказані якості є вираженням суб'єктивних оцінок. Теж саме стосується причин формування негативних морально-психологічних якостей. Тому вказані обставини на нашу думку можна тільки «виявити», «встановити» в тому обсязі, який можливий з урахуванням навантаження на слідчого в частині кількості кримінальних проваджень, що знаходяться

у нього. На жаль стислі строки досудового розслідування не завжди можуть дати можливість слідчим встановити вказані обставини в повному обсязі по конкретним провадженням. В той же час психологічні особливості, якщо вони пов'язані з визначенням осудності особи, входять до обставин, які характеризують особистість підозрюваного та підлягають доказуванню згідно ст. 91 КПК;

– причини формування негативних морально-психологічних якостей особистості;

– обстановку вчинення кримінального правопорушення (час, місце, умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, а також приводи, які є неголовними причинами кримінального правопорушення).

На нашу думку терміни «виявлення», «встановлення», мають пряме відношення до терміну «доказування». При цьому у ст. 91 КПК зазначені обставини, які підлягають обов'язковому доказуванню. Термінами «виявлення», «встановлення» можна дати можливість суб'єкту правозастосування самим визначити коло обставин, що викликали кримінальне правопорушення та сприяли його вчиненню, які необхідно виявити, встановити посередництвом доказів, враховуючи специфіку конкретного кримінального провадження. Перелік цих обставин, які підлягають виявленню, встановленню, тобто доказуванню, визначає слідчий, прокурор, виходячи з об'єктивної можливості їх доказування по конкретному кримінальному провадженню та об'єктивної можливості їх подальшого усунення.

Тобто, в узькому розумінні причини кримінальних правопорушень, та умови, які сприяли їх вчиненню, не входять та не повинні входити до предмету доказування, визначеному у ст. 91 КПК, так як тоді вони будуть підлягати обов'язковому доказуванню для забезпечення реалізації принципу публічності, передбаченому у ст. 25 КПК в частині обов'яз-

ку вжиття всіх передбачених законом заходів для встановлення кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Предмет доказування у широкому розумінні охоплює крім обставин, визначених у ст. 91 КПК, також причини кримінальних правопорушень, та умови, які сприяли їх вчиненню. Але останні підлягають лише «виявленню», «встановленню» за посередництвом доказів у можливих межах.

Представляє інтерес думка практичних працівників щодо здійснення профілактичної діяльності під час досудового провадження. Нами було здійснено анкетування 289 працівників слідчого апарату органів внутрішніх справ ГУМВС України в Одеській області (131 чол.), УМВС України в Кіровоградській області (125 чол.), УМВС України на Одеській залізниці (33 чол.), з них 15 начальників СВ, 18 заступників начальників СВ, 256 слідчих, старших слідчих, слідчих в ОВС.

Встановлено, що 72% слідчих, а також 89% заступників начальників СВ, 87% начальників СВ вважають, що є потреба в профілактиці кримінальних правопорушень з боку держави, з боку ОВС, відповідно, 79%, 94%, 73%, з боку слідчого органу досудового розслідування, відповідно 42%, 44%, 53%.

З метою покращання профілактичної діяльності, обрані наступні варіанти відповідей:

– дати можливість слідчому вносити подання тільки в тих кримінальних провадженнях, в яких однозначно матеріалами провадження підтверджуються реальні причини кримінального правопорушення та умови, які сприяли його вчиненню – вважають за необхідне 81% слідчих, а також 83% заступників начальників СВ, 93% начальників СВ;

– усунути практику направлень подань на ім'я начальника органу внутрішніх справ щодо неналежної роботи працівників ОВС в частині профілактики споживання, зберігання наркотичних засобів та зберігання набоїв, боєприпасів

та вибухових речовин – вважають за необхідне 23% слідчих, а також 0% заступників начальників СВ, 14% начальників СВ;

На питання «Як Ви вважаєте, чи буде корисливим для держави здійснення процесуальної профілактичної діяльності по кримінальних провадженнях шляхом внесення подань про усунення причин кримінального правопорушення та умов, які сприяли його вчиненню, якщо при цьому підвищити якість подань, а саме:

– внесення подання зробити правом, а ні обов'язком слідчого по провадженнях, де причини та умови підтверджуються доказами та очевидні для учасників кримінального провадження, позитивно відповіли 67% слідчих, а також 83% заступників начальників СВ, 93% начальників СВ;

Саме тому, враховуючи недоліки здійснення профілактичної діяльності в рамках КПК України 1961 року, ми пропонуємо доповнити новий КПК України позицією, відповідно якої сторона обвинувачення, що встановила наявність причин і умов вчинення кримінального правопорушення, вправі внести до відповідного органу, громадській організації чи службовій особі подання щодо усунення цих обставин. Ми вважаємо, що внесення подання повинно бути правом, а ні обов'язком сторони обвинувачення. Вказане сприяє зменшенню фактів внесення формальних подань, що дає можливість направлення подань з достовірно встановленими причинами та умовами вчинення кримінального правопорушення. В той же час необхідно закріпити обов'язок сторони обвинувачення встановлювати вказані обставини для активізації профілактичної діяльності, але при цьому подання направляється лише у разі реального встановлення зазначених причин та умов.

В той же час в ході анкетування в цілому встановлена достатньо велика кількість бажаючих щодо здійснення процесуальної профілактичної діяльності.

Так, на питання «Якщо до КПК України будуть внесені зміни щодо здійснення профілактичної діяльності, за умовами підвищення якості подань, чи буде у Вас бажання займатися встановленням вказаних причин та умов?», 42% слідчих, а також 56% заступників начальників СВ, 53% начальників СВ відповіли, що у них буде бажання, за будь-яких обставин, як вони вважають, ця діяльність корисна для суспільства та необхідна.

Але 56% слідчих, а також 44% заступників начальників СВ, 47% начальників СВ зазначили про відсутність бажання. При цьому вони погодилися з позицією, що профілактична діяльність корисна для суспільства та необхідно усувати причини та умови кримінальних правопорушень, але заважають наступні обставини:

а) недостатньо часу – вважають 41% слідчих, а також 22% заступників начальників СВ, 47% начальників СВ;

б) необхідність доказувати причини та умови вчинення кримінальних правопорушень, що потребує додаткових зусиль (часу, необхідності пересування для встановлення обставин) – 21% слідчих, а також 33% заступників начальників СВ, 27% начальників СВ.

В ході анкетування також встановлені окремі причини недостатньої профілактичної діяльності в рамках ст. ст. 23, 23¹ КПК України 1961 року. Так, 13% слідчих, а також 11% заступників начальників СВ, 20% начальників СВ вважають однією з причин недостатню вимогливість прокурора. Недостатнє реагування суду, як причину, зазначили 11% слідчих, а також 28% заступників начальників СВ, 13% начальників СВ.

Як причини недостатньої профілактичної діяльності в рамках ст. ст. 23, 23¹ КПК України 1961 року, що полягає у небажанні слідчого займатись цією діяльністю, зазначили 74% опитаних слідчих, а також 72% заступників начальників СВ, 60% начальників СВ. На думку опитаних вказане небажання пояснюється:

– відсутністю необхідного часу по причині завантаженості (вказали 57% опитаних слідчих, а також 50% заступників начальників СВ, 40% начальників СВ);

– недостатнім рівнем знань по розмежуванню між собою причин та умов злочинів (вказали 5% опитаних слідчих, а також 17% заступників начальників СВ, 13% начальників СВ);

– відсутністю методичних рекомендацій щодо встановлення та усунення причин та умов злочинів (вказали 27% опитаних слідчих, а також 28% заступників начальників СВ, 20% начальників СВ).

З урахуванням результатів анкетування, на нашу думку, необхідно доповнити новий КПК України главу 4 параграфом 2¹ «Заходи щодо встановлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення» з наступними статтями:

Стаття 94¹ «Встановлення причин кримінального правопорушення та умов, які сприяли його вчиненню».

Встановлення в ході досудового розслідування та судового провадження причин кримінального правопорушення та умов, які сприяли його вчиненню, є обов'язком сторони обвинувачення.

Стаття 94² «Подання сторони обвинувачення по кримінальному провадженню».

1) Сторона обвинувачення (прокурор, слідчий за погодженням з прокурором), що встановила наявність причин кримінального правопорушення та умов, які сприяли його вчиненню, вправі внести до відповідного органу, громадській організації чи службовій особі подання щодо усунення цих обставин.

2) У разі встановлення в ході досудового розслідування та судового провадження фактів порушень законодавства чи прав та свобод людини, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, вносить подання про ці порушення до відповідних державних органів.

3) Прокурор, при погодженні подання, що надано слідчим, зобов'язаний

перевірити достатність доказів по встановленню причин кримінального правопорушення та умов, які сприяли його вчиненню.

4) Протягом місяця з дня отримання подання посадова особа якій це подання адресоване повинна прийняті необхідні заходи та про їх результати повідомити прокурора, слідчого, який вніс подання.

5) Під час досудового розслідування слідчий, прокурор, або оперативний підрозділ за дорученням слідчого або прокурора, мають право перевірити стан виконання подання слідчого, прокурора щодо усунення причин кримінального правопорушення та умов, які сприяли його вчиненню. Результати перевірки надаються слідчому, прокурору».

Стаття 94³ «Зміст подання»

Подання про усунення причин кримінального правопорушення та умов, які сприяли його вчиненню, викладається окремим документом та складається

з: 1) вступної частини із зазначенням: прізвище, ім'я, посада слідчого, прокурора; дати і місця його складання; найменування (номера) кримінального провадження; прізвища, ім'я і по батькові підозрюваного, обвинуваченого; закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа;

2) мотивувальної частини із зазначенням: обставин, які послужили підставою для винесення подання; встановлені обставини, із посиланням на докази.

3) резолютивної частини із зазначенням: конкретних висновків, пропозицій про усунення виявлених обставин: строк виконання подання; посилання про відповідальність за залишення посадовою особою без розгляду подання, а так само за несвоєчасну відповідь на подання згідно ст. 185⁶ КУпАП; порядок та строки оскарження подання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 376 с.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
4. Советский уголовный процесс: к учебник / под ред. Л. М. Корнеевой, П. А. Лупинской, И. В. Тыричева. – М.: Юрид. Лит., 1980. – 568 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 15 серпня 1997 р. (Михеєнко М. М., Шибіко В. П., Дубинський А. Я.) / Відп. редактори В. Ф. Бойко, В. Г. Гончаренко. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 624 с.
6. Кримінальний процес України: підручник / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К.: Либідь, 1992–431 с.
7. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник / Л. Д. Удалова. – К.: Кондор, 2005. – 152 с.
8. Молдован В. В. Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посібн / В. В. Молдован, А. В. Молдован. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 400 с.
9. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посібн / А. В. Молдован. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
10. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: в 2 томах / М. С. Строгович. – М.: «Наука», 1968. – Т. 1. – 470 с.
11. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / В. М. Тертишник. – К.: Видавництво А. С. К., 2003. – 1056 с.
12. Форостяний А. Реалізація профілактичної функції слідчого шляхом виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину / А. Форостяний // Право України. – 2004. – № 7. – С. 129–132.

13. *Лобойко Л. М.* Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навч. посібник / Л. М. Лобойко. – К.: Істина, 2005. – 456 с.

14. *Шибіко В.* Деякі новелли чинного КПК України потребують подальшого осмислення й удосконалення / В. Шибіко // *Право України*. – 2013. – № 11. – С. 104–109.

Smokova S., Desiatnik A. Separate the introduction of prevention activities during the preliminary investigation.

This paper addresses the problem of implementing prevention activities during the preliminary investigation within the CPC of Ukraine. The results of a survey of employees investigative police departments on specific deficiencies specified activities within the CPC of Ukraine in 1961 and invited them to view the content of articles that are necessary to implement prevention activities in the current Code of Ukraine. It is noted that given the deficiencies implementation of preventive activities within the CPC of Ukraine, 1961, supplement authors are offering new PDA Ukraine's position, under which the prosecution has established that the presence of the causes and circumstances of the criminal offense has the right to submit to the appropriate authority, public organization or official representation to address these circumstances. According to the authors that submit proposals to be right but not the duty of the prosecution. Specified reduces facts making formal submissions, which allows submissions from established reliably causes and conditions of committing a criminal offense. At the same time it is necessary to provide for the obligation of the prosecution to establish the circumstances specified to enhance prevention activities, but the presentation is sent only if the actual installation of these causes and conditions.

Keywords: *prevention activities, the causes of crime, the conditions that contributed to the commission of the crime.*

Стаття надійшла до редакції журналу 03.10.2014 р.